

Соціальна інклюзія: проблеми та шляхи вирішення

Анотація. Протягом останніх років у зв'язку із організацією освітнього процесу в умовах карантинних обмежень та умовах воєнного стану інтерес до проблеми соціальної інклюзії значно зріс, що обумовило необхідність більш ретельного дослідження причин, форм, динаміки видів і пошуку більш ефективних заходів соціального контролю – превентивних, профілактичних, корекційних, реабілітаційних тощо. У статті проаналізовано проблематику соціальної інклюзії учнів з метою забезпечення подальшого психологічного супроводу дітей різних категорій. Дослідження проведено за допомогою методу опитування, щоб визначити рівень поінформованості учасників освітнього процесу щодо питання соціальної інклюзії.

Ключові слова: освіта, інклюзивна освіта, соціальна адаптація, розвиток, інклюзивне середовище.

Освіта є однією з тих сфер життя суспільства, в якій реалізація інклюзивних процесів має стратегічне значення, оскільки саме в процесі освіти формуються ціннісні установки, моделі поведінки, що дозволяють на практиці реалізовувати ідеї соціальної інклюзії. Слід зазначити, що соціальна інклюзія набагато ширша за освітню інклюзію [2].

Складність сучасного періоду, масштабність та гострота соціальних, культурних та економічних проблем зумовлюють актуальність пошуку оптимальних шляхів розширення сфер соціальної інклюзії, зниження ризиків соціального виключення, особливо соціально вразливих груп.

Тому необхідно урахування багатоаспектності «освітніх» проблем дитини, причини яких можуть існувати в сім'ї, зумовлені станом здоров'я дитини, комунікації і відповідно необхідності комплексності в їх вирішенні та реалізації командної стратегії.

Створення оптимальних умов у закладі для саморозвитку й соціалізації особистості учня під час здійснення освітнього процесу зумовлює гармонізацію відносин особистості та соціуму, відновлення, підтримку, розвиток соціальної активності цієї особистості.

Практична робота соціального педагога із сім'ями сприяє процесу соціалізації дітей, що спрямовано на вдосконалення вміння орієнтуватися у суспільних відносинах, досягнення успіхів у конкретних життєвих ситуаціях на засадах етики і моралі [1].

Мета – організація системи заходів щодо профілактики соціальної інклюзії дітей різних категорій.

Завдання:

1. Визначити перелік умов для впровадження соціальної інклюзії для сімей, які опинились в складних життєвих обставинах в умовах війни.

2. Охарактеризувати елементи практик запобігання конфлікту в освітньому середовищі.

3. Охарактеризувати шляхи підтримки батьків у період кризової ситуації.

Питання соціальної інклюзії привертають до себе все більше й більше уваги в умовах військової агресії.

Важливим аспектом освіти є соціально-педагогічна діяльність у сфері соціалізації – соціального становлення людини. Практики соціального винятку здійснюються як на індивідуальному рівні, у процесі соціалізації, так і на загальносоціальному, на рівні суспільства загалом. Винятком на індивідуальному рівні називають порушення правильної соціалізації, виштовхування, вихід за межі нормальної спільноти, що призводять до негативних наслідків.

Соціальна інклюзія визначена як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності особистості, ефективного залучення та включення до освітнього процесу [5]. Слід зазначити, що соціальна інклюзія набагато ширша за освітню інклюзію. Успішна (позитивна) соціалізація передбачає включення людини в суспільство, неуспішна (віктимна) соціалізація – виняток [3].

Умовами впровадження соціальної інклюзії в закладі загальної середньої освіти є:

- поцінування, визнання і повага щодо кожної особи;
- надання можливостей для навчання і розвитку, творчого інтелектуального зростання кожної людини;
- причетності та участі кожного у прийнятті рішень;
- спільного користування фізичним та соціальним простором (наприклад, громадськими місцями – бібліотеками, театрами, парками тощо);
- інформування батьків про спосіб організації навчального процесу під час воєнного стану;
- інформування про алгоритм дії під час повітряної тривоги тощо.

Зазначене вище передбачає певну роботу соціального педагога з педагогами та сім'ями – розгорнуту програму послідовних дій – і включає засоби організації, збирання та аналізу інформації на кожному із етапів роботи. Отримані результати враховуються для внесення коректив у план роботи.

Далі охарактеризуємо систему заходів щодо профілактики соціальної інклюзії дітей різних категорій в закладі загальної середньої освіти.

Один із етапів планування роботи соціального педагога ліцею № 25 міста Житомира містив розробку опитувальника щодо поінформованості учасників освітнього процесу з теми «соціальної ізоляції учнів». Це дало змогу дослідити рівень поінформованості з проблеми серед підлітків, батьків, учителів, розробити зміст соціально-психологічних тренінгів з метою профілактики

соціальної інклюзії дітей, що опинилися в складних життєвих обставинах, за допомогою методу опитування.

Розроблений авторський опитувальник містив 6 запитань, що визначали рівень поінформованості батьків, учителів з проблеми соціальної інклюзії та рівня агресивності серед підлітків. Опитувальник носив анонімний характер, без імен та прізвищ. Запитання стосувалися віку, статі та питань щодо обізнаності та власного ставлення до проявів соціальної інклюзії дітей різних категорій. Зміст питань опитувальника дозволив визначити рівень адаптованості та особистісного відношення до проблеми підлітків, педагогів та батьків. За результатами опитування розроблено та проведено профілактичну роботу з усіма учасниками освітнього процесу з метою включення в активний освітній процес для забезпечення умов соціальної інклюзії особистості.

Проведений тренінг для педагогічного колективу «Проблема соціальної інклюзії в житті дитини» ознайомив учителів зі змістом проблем створення умов соціальної інклюзії в сім'ї та допоміг усвідомити важливість і доцільність включення кожної дитини в активний освітній процес.

У ході тренінгу педагоги освоїли практику «Як запобігти конфлікту?». Педагогам запропоновано дотримуватися наступних дій:

- Чітко сформулюйте аргументи «Я за ...» та висловіть «Я проти...».
- Запропонуйте співрозмовнику так само висловити думки.
- Скажіть про свої побажання та дізнайтеся про очікування батьків від цієї розмови.

Одним із шляхів налагодження продуктивної комунікації з сім'ями запропоновано використовувати алгоритм «Як підтримати батьків у період кризи та налагодити продуктивну комунікацію?» (рис. 1).

Рис. 1. Алгоритм підтримки батьків у період кризи

Водночас відпрацьовано техніки викладання під час криз. Одна із яких – соціально-емоційне навчання – передбачала: розпізнавання емоцій та керування ними; постановку цілей та визначення шляхів досягнення; оцінку думки інших; встановлення і підтримування позитивних стосунків; відповідальне ухвалення рішень.

Також акцентовано увагу на врахування особливостей сутності *інклюзивного та середовищного* підходів, що допоможе ефективно реалізувати завдання соціальної інклюзії. Ці підходи є загально-дидактичними, інноваційними та сприяють максимально повному задоволенню потреб дітей у розвитку, соціальній адаптації, засвоєнні соціального досвіду та інтеграції у суспільство.

Використання, наприклад, вправи з підлітками «Відсутні ключі», мета якої формування навичок правильного прийняття рішень, формує у них відчуття суб'єкта діяльності. Проведення передбачає опрацювання запропонованих соціальним педагогом або вчителем проблемних ситуацій. Завдання групи – скласти список необхідної інформації, без якої неможливо розв'язати цю проблему. Учасники вибирають з усіх відомостей саме ті, що потрібні для прийняття правильного рішення.

Проблемна ситуація: «Як досягти успіху в житті?». Пропонується такий список: 1. Я можу наполегливо працювати. 2. Я можу навчитися аналізувати свої дії. 3. Я можу бути хитрим і «видурити» гроші у багатія. 4. Я можу ретельно обирати собі друзів. 5. Я можу нічого не робити й очікувати удачі. 6. Я можу ходити на уроки і виконувати домашні завдання вдумливо й ретельно. 7. Я можу одного разу ризикнути й «обійти закон», щоб домогтися свого. 8. Я можу зупинитися і добре подумати, перш ніж діяти. 9. Я можу спокійно сприйняти свої невдачі та критику від інших людей і навчитися виправляти помилки. 10. Я можу звинувачувати інших людей, якщо мені не щастить. 11. Я можу навчитися сам долати свої тривоги або гнів. 12. Я можу поліпшити свій поганий настрій за допомогою паління, ліків чи алкоголю...

Далі обговорюються з іншими учасниками та соціальним педагогом наслідки вибору та найефективніші засоби досягнення мети.

За результатами повторного опитування, після завершення тренінгів, виявлено підвищення рівня поінформованості всіх учасників щодо соціальної інклюзії. Розширено розуміння, що в якості основоположних категорій соціальної інклюзії виступають перш за все такі, як: повага, прийняття, самореалізація, загальнолюдські цінності (спілкування, прихильність, дружба, співпереживання тощо).

Отже, на основі узагальненого досвіду скориговано зміст соціально-психологічних тренінгів з проблеми соціальної інклюзії дітей різних категорій, апробовано соціально-психологічні тренінги для батьків, учнів та вчителів з метою профілактики соціальної інклюзії учнів та сімей, що опинились у складних життєвих обставинах. Після проведення просвітницької роботи обізнаність щодо організації профілактики соціальної інклюзії учнів та сімей, що опинились в складних життєвих обставинах, значно підвищилась.

Висновок. Соціальна інклюзія є включенням особистості в активну взаємодію в певній соціальній ролі. Проаналізовані існуючі проблеми соціальної інклюзії учасників різних категорій в освітньому процесі у ліцеї № 25 м. Житомира та проведені тренінги з цієї проблеми дозволили впровадити систему заходів профілактики з питань соціальної інклюзії, а саме: психолого-педагогічні тренінги, профілактичні та розвивальні заняття з дітьми у відповідності до результатів діагностики. Отримані результати опитування надали можливість зробити висновки про основні проблеми інклюзивної освіти у ліцеї № 25 м. Житомира та визначити шляхи й способи їх вирішення.

Список використаних джерел та літератури

1. Даниленко Л. І. Управління інклюзивною школою на засадах менеджменту освітніх інновацій. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навч.- метод. посіб. / кол. авторів : Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. ; за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. 128 с.
2. Колупаєва А. А. Досвід реалізації інклюзивної освіти в країнах Європи. *Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади* : монографія. Київ : Пед. думка, 2007. 458 с.
3. Мілютіна К. Психологічний тренінг. *Шкільний світ*. 2002. 37 с.
4. Софій Н. З., Найда Ю. М. Концептуальні аспекти інклюзивної освіти. *Інклюзивна школа: особливості організації та управління* : навч.-метод. посіб./ кол. авторів: Колупаєва А. А., Найда Ю. М., Софій Н. З. та ін. ; за заг. ред. Даниленко Л. І. Київ, 2007. 128 с.
5. Heather Boushey, Shawn Fremstad, Rachel Gragg, Margy Waller. *Social Inclusion for the United States*. 2007.